

Zemljepisni in narodopisni obrazi.

Nabral Fr. Jaroslav.

68.

Ajda.

(Konec.)

Ali ajda je vrlo zadovoljna bilina, ter uspeva vrlo dobro tudi v taki zemlji, v kateri nam pšenica ne bi rodila. Za peščena zemljišča je ajda pravi blagodar, ker v takih krajih ne bi mogli razen ajde in rži nobene druge boljše žitarice vzgojevati.

Ajda ni v Evropi dosta starejša od koruze. Zna se za gotovo, da je starodavni Grki in Rimci niso poznali. V Evropo so jo prinesli nekda konec srednjega veka, in to s Tatarske in z Ruske. Prvi pot jo omenjajo v nekem meklenoborškem spisu 1436. l. V šestnajstem stoletju se je ajda brzo razširila po vsi Evropi, ter je postala v siromašnih krajih najglavnejša hrana. V Evropi jo sejejo do 66. st. sev. šir., na jugu pa le malo.

V prešlem stoletju se je po Evropi razširila tudi „tatarska ajda“ z zelenim cvetjem. Za mraz ni tako občutljiva kot naša navadna ajda, ali daje manj moke in ne tako okusne. Na Slovenskem jej velé nora ali tičja ajda, ter prav dobro uspeva. 1818. l., ko so bile hude letine pri nas, dobil jo je baron Žiga Cois s Česke, in razširil jo po gorenjem Kranjskem, pa tudi po štajerskih in koroških hribih.

Divjo ajdo so našli med aralskim in bajkalskim jezerom. De Candolle meni, da jej je domovina v Mandžurski in na osrednjem Sibiru, ter da je od ondod preko Ruske v Evropo došla. Mnogo ajde se seje na Kitajskem, na Sibiru in v Ruski, kjer se tudi divja nahaja.

Tudi s posejanega polja več potov ajda pobegne in naposled podivjá, in take podivjane ajde nahajamo tem več, čim boljše se približujemo njeni pravi domovini. Kedaj so začeli ajdo vzgojevati v Aziji, tega še ne vemo, verjetno je, da njena kultura ni stara, ker nima skupnega imena v arijskih jezikih niti v Evropi, niti v Aziji.

Ajda je prava lepota naših slovenskih krajev med Šmarnima mašama, malone vsa ravnina je pregrnjena z belo-rudečkastim prtom. In po tem prtu kako šumé in brenčé marljive čbele okoli ajdovih cvetov! To se godí najboljše zadnje dni avgusta in prve dni septembra, ako je vreme mirno in toplo; to so tisti dnevi, ko čbele največ in najboljšega medú nanosijo. Stopi samo dopoludne takega dné med ajdišči, in prepričal se bodeš po neizmerno prijetnem duhu, da je tu prava, velika tvorica medú. Čbelarstvo na Slovenskem ne bi moglo tako lepo uspevati, da ni toliko ajde. Ni je biline pri nas, ki bi dajala toliko in tako ukusnega medú, kakor ajda.

69.

Palma.

Največe in najveličastnejše biline toplega pasa gotovo so palme. In ta najlepši ures južnega podnebja je tudi v mnogih krajih edini pogoj človeškega obstanka.

Ni ga bilinskega rodú na zemlji, od katerega bi človek toli raznovrstnih koristi imel, kakor od palme. S plodovi se hrani nešteto ljudi. Palme dajejo človeku deblo za stavbe, vlakno za prejo in obleko, od palm se dobiva vino in slador, vosek in olje, in mnoge naposled dajejo tudi moko. S palmami je Stvarnik izlil v tropskih krajih obilje blagoslova svojega. Brez truda in dela dobiva človek od palm vsakovrstne hrane, pa tudi vsakdanji kruh. Ali kjer ni truda, tam tudi ni napredka. Čim lažje si človek svoj kruh služi, tem teže napreduje v kulturi. Samo skopa priroda spodbuja človeka na delo in premišljevanje, in kjer ni ne tega ne unega, ondi tudi ni duševnega napredka. Palme in mnoge druge tropske biline morejo človeka preživljati, ali ga ne morejo nikdar vzdigniti do one višine, do katere se je človek ob trudu in naporu vzdignil v zmernem pasu.

Po otočju Indijskega oceana raste v šumah več vrst palm, katerim je stržen tako poln škroba, da je človeku treba samo s sekiro v šumo iti, pa se lahko za dolgo časa z moko preskrbí. Ta moka je poznata dandanes po vsem svetu, ker se je mnogo nahaja v trgovini, in nazivajo jo „sago“. Prva palma, od katere se sago dobiva, naziva se pravi sagovec (*Sagus Rumphii*), ali to ni edina palma, cela vrsta jih je. Radi velike koristi je človek dandanes razširil sagovce po vseh tropskih krajih sveta, in nešteto je ljudi, katerim je sago vsakdanja hrana.

Stržena imajo te palme jako veliko, in stanice v strženu so nabite s škrobom. Palme dozore v šestem ali sedmem letu, ondaj jim je stržen navadno poln škroba. Da se o tem prepričajo, navadno najpreje navrtajo deblo, in potem pri korenini posekajo. Posekano deblo presekaajo na kosove, ki so po dva metra dolgi. Vsak kos razcepijo in potem stržen izgrebó. Stržen v lesenih stopah zdrobé, z vodo namočijo in potem na finom situ izperó. Voda odnese seboj skozi sito ves škrob, in ko je nekoliko časa postala, tedaj se škrob na dno posode vsede. Kedar se tako prirejena moka posuši, tedaj je sago gotov. Slabejša palma ima v sedmem letu okolo 150 $\frac{h}{g}$ sago, od močnejšega debela pa se dobi tudi do 300 $\frac{h}{g}$. Ako na enem johu raste 300 sagovcev, pa se vsakega leta sedmi del dreves poseka, more ob tem živeti 10 do 14 ljudi, in ni se jim treba truditi z oranjem in z žetvijo. Na Indijskem otočjupekó s sago trd kruh. Sago je toliko manj tečen od naše moke, v kolikor je v njem manj beljakovinskih tvarí, da-si do sedaj njegova redilnost ni še do celega dognana in določena. Glavna sestavina sagova je vse-kako škrob. Ta škrob se začne v strženu nabirati od prve mladosti, in kedar palma dozore za cvetanje, tedaj je polna škroba. Čim se začno cvetovi razvijati, začne tudi škroba v strženu zmanjkovati, in kedar plodovi dozore, tedaj se je stržen izpraznil. Palma je tedaj ves škrob v deblu samo za to nabrala, da more tem hitrejšo in brez zapreke razviti cvetove in plodove.

Kakošen je navadni sago, ki v trgovino prihaja, to vé marsikdo. Druga vrsta sago, ki je začela v novejšem času na trg prihajati, imenuje se zrnati ali jagodasti sago. Surov palmov škrob se namreč po več potov z vodo opere, na solncu posuši, razdrobí in na sita pre-

seje; tako dobljeni kosci se v mošnjicah pretresajo in naposled v železnih ponvah med neprestanim mešanjem nad ognjem posušé. Zrnati sago so začeli prirejati Kitajci še le 1820. leta na Malaki, a dandanes se ga uže mnogo použije v Evropi, ker je tečen in lahko prebavljiv. Jedó ga navadno na juhi. V gorki vodi zrnati sago ne razpade, temveč se napnè, in zrna mu postanejo prozorna.

Dandanes prirejajo zrnati sago tudi iz korunovega škroba.

Podučne stvari.

Nasledki „šnopsa“.

(Dalje.)

Smerekarica, Leskovka in Hribarica bile so med zaleškimi gospodinjami one posebno častne izjeme, katerim se radovednost, ki je osobito ženskemu spolu prirojena, ni mogla ravno preveč očitati. Bile so razumne in modre žene, katere niso z lepo kaj storile, ne da bi poprej ne bile vsega dobro prevdarile in pretehtale. Tudi te tri vrle gospodinje čule so pogostoma na lastna ušesa čast in slavo Plahtaču in njegovi napravi v Zalesji popevati; da, čudile se niso malo, kako da ga morejo nekatere žene tako zeló hvaliti in v zvezde kovati, ker, kar je preveč, je preveč. — Pri vsakem gospodinjstvu pripeti se preje ali pozneje, da je treba to in ono potrebno reč v štacuni za hišo kupiti. Tako doletela je tudi zgoraj omenjene tri matere zaleške.

Ko nekega sopraznika od sv. maše skupaj domov gredó, pogovarjajo se to in ono o družinsko gospodinjstvih razmerah svojih. Med drugim pridejo v svojem pogovoru tudi na Plahtača in njegovo štacuno. Smerekarica pravi svojima sosedinjama, da v novi zaleški štacuni ni bila še nobenkrat, a da bode tega dne vendarle morala si v domači štacuni nekoliko drobnarij za gospodinjstvo nakupiti. A tudi Leskovka in Hribarica do tega dne nista imele s Plahtačem še prav nič opraviti. Dogovoré se toraj vse tri, da idejo, ko domov pridejo, skupaj v novo štacuno si vsaka po svojih razmerah potrebnih reči nakupiti. Kakor dogovorjeno, tako storjeno.

Ko Plahtač kar tri gospodinje h krati, katerih do tega dné v svoji štacuni še nobenkrat videl ni, pred saboj zagleda, bil bi kmalu od veselja zaukal. Mislil si je, ha! še teh treh mi je manjkalo, to so izmed vseh Zalesčank zadnje k meni došle; še te tri moram si pridobiti, pa imam vse Zalesje na svoji strani in v svojih mrežah. Žetev obeta dobra in bogata biti; vse mi gre prav po mojem načrtu kaj ugodno izpod rok.

Ko je vsaka izmed omenjenih treh gospodinj pri Plahtaču zahtevane potrebne reči prejela in plačala, prične on tudi pri njih svoje znane ceremonije in prisiljeno sladkanje. Poslušajo in opazujejo ga nekoliko trenotkov mirno in strogo; osobito Smerekarica ni preslišala nobene besede njegove, a tudi prezrla ne najmanjšega kretanja njegovega. Ker je sè žnablji vedno mrdal, z očmi pa neprestano pomižekaval, upre Smerekarica

svoje bistre oči precej ostro vanj ter mu naravnost reče: „Gospod, vi ste pa malo preveč sitni! — V mestu sem kupovala potrebnih reči uže pri raznih trgovcih, a ko sem zahtevano blago prejela in plačala, bila sem vseh drugih sitnosti in besedovanja prosta; odšla sem vselej slobodno in brez nadlegovanja.“ Temu dostavita še Leskovka in Hribarica: „Kar zahtevamo za gotovi denar, to naj se nam dá; čas je drag in ni zato, da bi ga s praznimi marnjami tratiti in zapravljati morale.“

Kaj takega se Plahtaču, odkar je bil v Zalesji, še nikdar pripetilo ni; iz oči v oči še v tem kraju nobene naravnost slišal ni. — Kar osupnel je, kakor bil bi hudo zadet. Pa, zvitež vé si tudi prec pomagati. Prične se izgovarjati, da on s tem nič slabega nameraval ni, da mu je velikoveč in vse le na tem ležeče, dobrim ljudem na vse strani pošteno postreči ter blage gospodinje zaleške na to in ono, kar bi jim utegnili pri gospodinjstvu prav priti, prijazno spomniti in se jim tako za zaupanje hvaležnega skazati.

Potem se vse tri sosedinje na kratko „z Bogom“ pri Plahtaču poslové ter odidejo; „sladkega“ pa nobena njih pokusila ni, a tudi „bobkov“ za otroke ne vzela.

Ko pridejo, vračaje se vsaka na svoj dom, še vse skupaj preko Podlipnjikove hiše, stala je Podlipnjica ravno na vežinem pragu; ta želi jim „dobro jutro“, za kar dobi prijazni odgovor: „Bog daj!“ Podlipnjica jih vpraša: „Od kod pa, sosede?“ „Od Plahtača“, bil je kratek odgovor. „No, kako pa vam ta gospod, ki je prava sreča za naš kraj, kaj s svojo prijaznostjo in postrežbo dopade?“ praša Podlipnjica dalje. Smerekarica ji odgovori: „Veš kaj, Mina, prav nič posebno ne.“ „Zakaj pa ne?“ praša jo Podlipnjica nekako osupnjena. „Zato, ker je preveč sladak, preveč priliznjen, in, kakor se mi dozdeva, mora biti ta človek tudi pravi hinavec“, odgovorila je Smerekarica z nekakim prepričanjem. „Ni mogoče“, ugovarja ji Podlipnjica, „on je le tako postrežljiv in mil ter dela vse iz najboljšega namena nam Zalesčanom v prid in korist“; saj se tako tudi na tabli nad vratimi njegove zakupne hiše bere“. „Mogoče“, ugovarja Smerekarica, „da se to tebi, Mina, tako dozdeva, a ti tega človeka še gotovo nikoli bolj natanko in bistro opazovala nisi. Vidila si do sedaj na njem le njegovo zunanjo hlinjeno dobrohotnost in prisiljeno prilizovanje; da bi ga bila pa ti malo bolj strogo in natančneje opazovala, zapaziti bila bi prav lahko utegnila tudi to, kako čudno z ustnicami mrda, a še bolj čudno pomižkuje takrat, ko je eni ali drugi gospodinjji zaleški nasproti v štacuni svoji najbolj meden in sladak. Videla boš in videlo bode vse prebivalstvo Zalesja z okolico vred, da iz te moke ne bode za naš kraj poštenega kruha. Da bi se pač motila, dobro bilo bi nam in našim družinam! Zdi se mi pa, da se ne varam.“ Na to poslové se sosede ter gré vsaka na svoj dom.

Opazke, katere je Smerekarica ravnokar o Plahtaču bila izpovedala, napravile so na Podlipnjikovo mater nek posebni vtis poln bojazni, skrbi in strahu. Nič več ni bila tako mirna in vesela, kot popreje. Resneje, ko vso stvar premišljuje, bolj se ji dozdeva, da je tudi ona